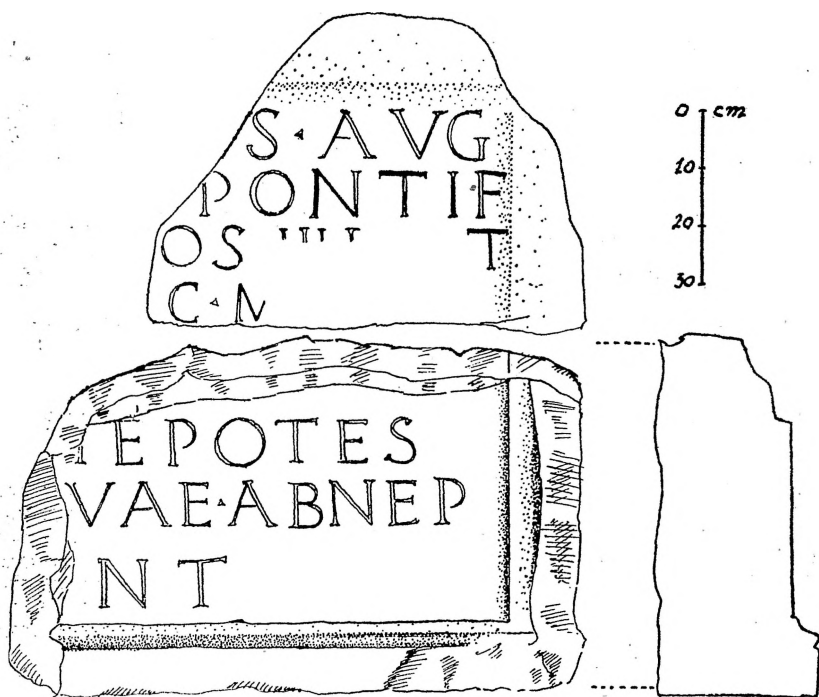

ADD. AD CIL III 11675 ATRANS, NOR.

Odlomek napisa CIL III 11675 ni objavljen povsem točno. V sledečem prinašam korekturo z analizo, ki omogoča datacijo in rekonstrukcijo teksta, ter utemeljitev sestave z novo najdenim odlomom napisa, ki ga je objavil J. Klemenc, *Arheološki*

Oba fragmenta in prerez kamna

vestnik II Ljubljana 1951, 126 s. Ker ima le-ta znano najdišče, je mogoče natančno lokalizirati tudi stari fragment (glej sliko obeh fragmentov).

I.

CIL III 11675. Desni zgornji ogel monumentalne napisne plošče iz belega marmorja; višina = 53, širina = 68, debelina¹⁾ =

¹⁾ Po pripovedi hišnega lastnika, ki je kamen prezidal pred dvema letoma na drugo mesto v steni.

ca 30, višina črk = 8–6.5 cm. Širina okvirja je vidna, profilacija odklesana. Črke so kvadratne, klinasto vrezane in imajo na krajeh hast trikotne odebelitve. V. 1: sledovi prvega *u* so na prelomu; v. 3 in 4 sta mestoma povsem obrušena. — Plošča je bila odkrita leta 1874 (A. Müllner, *Neue Inschriften aus Krain*, № 16; *Laibacher Tagblatt* 30. Sept. 1874) kot stavbni člen poslopja V Zideh pri Trojanah št. 4 (p. d. pri Devsu), okr. Trbovlje, kjer je vzdiana še danes.

[- - -] *us* √ *Aug(ustus)* | [- - -] *pontif(ex)* | [- - -] *c*
o(n)s(ul) [√] *III* [√] *p(ater)* [√] *p(atriae)* √ *e* *t* | [- - -] *c* √ *m*
 [. . .] | ⁵[- - -]

CIL III 11675 s starejšo lit. (V. 1: v CIL manjka črka *u*; v. 3: manjka *III p*; v. 4: nima pike med črkama. Opredelitev: „*ad quem imperatorem referenda sit incertum*“.)

Po značaju črk je na splošno možno opredeliti ostanek monumentalnega spomenika v polni razcvet II. stoletja po n. š. Raba nom. (v. 1) priča, da gre prejkone za gradbeni napis Z v. 3 [- - -] *os* [√] *III* [√] *p* [√] *p(e)* *t* so dani nadaljni podatki: vladar, katerega cognomen pred *Aug(ustus)* v. 1 se končuje na *-us*, je opravljal tretji konzulat ter imel svojega sovladarja. Na osnovi ugotovljivih manjkajočih besed med ohranjenim koncem v. 2 [- - -] *pontif(ex)* ter ohranjenim začetkom v. 3 *-c* *o(n)s(ul)* je mogoče — brez podrobnosti za okrajšave — izračunati tudi približno širino napisnega polja. Med obema besedama mora biti navedeno namreč število let opravljanje tribunicijske oblasti ter število imperatorskih aklamacij, kar daje za v. 3 sledeče okvirno besedilo (brez števil): [*maximus, tribuniciae potestatis . . . , imperator . . . , c*] *o(n)s(ul)* [√] *III* [√] *p(ater)* [√] *p(atriae)* √ *e* *t*. Spričo tega ohranjeni črki z vmesno piko v v. 4 ne moreta biti kaj drugega kot črki iz okrajšanega častnega vzdevka, n. pr. *Parthi* *c.* √ *M(ax., ali česa podobnega.*

Teoretično pridejo v tistem obdobju v poštev štiri dvojne vlade: Karakale in Gete (211–212), Septimija Severa in Karakale (198–211), Marka Avrelija in Komoda (177–180) ter Marka Avrelija in Lucija Vera (161–169).

Ce poskusimo uskladiti ohranjene črke z običajno formulacijo titulature vladarjev, se pri prvi od naštetih možnosti pokažejo z v. 4 povsem nerešljive težave. Geta namreč ni prejel častnega vzdevka, ki bi vseboval iskane črke; le-teh pa na drug način ni mogoče razrešiti. Razen tega bi za njuno enoletno vladanje, ki tudi sicer ni pustilo vidnejših sledov, komaj smeli domnevati na Atransu posebno gradbeno dejavnost. Pri sledeči konjekturi — Septimius Severus in Caracalla — nastopijo z v. 4 sicer manjše težave, pač pa bi bilo v v. 3 pričakovati omembo prokonzulata, ki je na Severovih napisih običajna; in v v. 1 bi bilo treba za imenom *Pertinax* vstaviti pred *Aug(ustus)* nek pridevek, ki se končuje na ohranjeni črki (*-us*), torej *Pius* — kar bi bilo na tem mestu in v teh krajih dokaj neobičajno. Prav

taki problemi nastopajo pri dopolnjevanju napisa v titulature cesarjev Marka Avrelija in Komoda: v. 4 je težavno dopolniti; v. 2, ki je polno in celo na tesno izpisan, kot je videti na preostanku, pa bi postal skoraj prekratek, ker je Marcus Aurelius po Verovi smrti opustil zmagovite častne vzdevke, ki sta jih za življenja skupaj nosila (Liebenam, *Fasti consulares IR*, Bonn 1909 p. 108).

Preiti je treba torej na četrto možnost, ki je poslednja, in ki edina zadovoljivo razveže tako doslej nerešljivi v. 4 kakor ostale. Ker nosita cesarja častno titulature skupaj šele od leta 166, je treba tudi v v. 4 vzeti številčne oznake posameznih funkcij, kakor jih je nosil *Marcus Aurelius* med leti 166—169.

Toliko se da torej ugotoviti o fragmentu napisa CIL III 11675 brez ozira na novo najdeni fragment.

II.

Pred nekaj leti pa je bil najden v bližini drug rimski odlomek. Namreč:

Desni spodnji ogel napisnega bloka iz belega marmorja; višina = 62, širina = 94, debelina = 28.5, višina črk = 7.5—8 cm. Klinasto vrezane črke monumentalnega cesarskega gradbenega napisa, ki ga obdaja žlebasto profiliran okvir, imajo kvadratne oblike ter so na krajih hast trikotno odebeljene. Besede ločene s pikami. V. 1: črka *n* le delno vidna. — Najden leta 1949 na Trojanah v zahodnem delu parcele št. 4 (last Brvar, p. d. Stojc), pri kopanju jame za apno² v približni globini 2.2 m. Danes v Mestnem muzeju v Celju.

- - - | [- - -] *nepotes* | [- - - *Ner*] *vae* *abnep* (*otes*)
| [- - -] *nt*

Objavil in dopolnil ga je J. Klemenc, *Arheološki vestnik* II Ljubljana 1951, 126 s. (Rekonstrukcija napisa brez vrstične delitve³).

Po točnem premerjenju ter analiziranju obeh odlomov pa se je izkazalo, da spadata skupaj. Sestavljata namreč desni rob napisne plošče, eden obsega zgornji, drugi spodnji ogel; povsem si odgovarjajo višine črk in širina roba; prav tako material ter debelina plošče in oblikovanje črk. Povsem enaka je končno vsebina, kakor je razvidno iz prejšnjih izvajanj ter iz Klemenčeve rekonstrukcije teksta na drugem fragmentu (I. c.). Med obema kosoma manjka sled samo ene vrstice (ki je pa z drugega fragmenta vidno odbita).

Sedaj je omogočeno točno izračunati vrstične širine v napisu, ker je rekonstrukcija okrajšav na novem odlomu zenesljiva. Na tej osnovi pa se da dalje določiti približna širina celotnega napisa

²) Najdišče je tik za kozolcem, ki je bil postavljen leta 1952.

³) Napis dopolnjujem sam v nekaterih podrobnostih drugače; gl. nižje.

(= ca 3 m, višina = 1.2 m). kakor tudi način krajšanja titulature, ki se mora skladati s številom izračunanih črk (gl. tabelo⁴).

Tako je z novim fragmentom lokaliziran tudi CIL III 11675, za postajo *Atrans* pa pridobljen pomemben spomenik.

III.

Glede ožje časovne opredelitve na napisu omenjene gradnje se da sklepati sledeče. Cesarja sta leta 160—161 na Balkanu dokaj delala, izboljševala predvsem cestno stanje ter prejkone tudi pošto službo s postajami. To dokazujejo njuni miljniki: CIL III 3744 s ceste Aquinco—Brigetionem, Pann. inf. (a. 161); 3748 z iste ceste (spada med leta 161—164); 4620 s ceste Emona—Neviodunum, Pann. sup. (a. 161); 7616 s ceste per oram Pontus Euxini, Moes. inf. (a. 162); 10615 s ceste Sirmio-Taurunum, Pann. inf. (a. 161⁵); 10632 s ceste Aquinco-Sirmium, Pann. inf. (a. 161); 10638 z iste ceste (a. 161); 10653 z iste ceste (a. 161); 12514 s ceste per oram Pontus Euxini, Moes. inf. (a. 162); 13757 z iste ceste (nedatiran). Kot je videti sta obnavljala ceste na Balkanu načrtno in zasledovala prejkone tudi določen smoter, ker se omejujeta na magistrale: Aquinco-

⁴) Tabela vrstičnih širin, izračunana na osnovi ohranjenih črk po vrsticah:

verz	št. ohr. črk	viš. črke v cm	šir., ki jo ohr. črke zavzemajo	povpreč. šir. ene črke v cm	domnevno celot. št. črk v verzu (brez pik)	prvotna šir. vrstice v cm
1.	4	8	36.5	9.1	28	254.8
2.	6	7.5	48	8	30	240
3.	3	7	18	6	39	234
4.	2	6.5	17	8.5	39	331.5
5.	0	?	?	?	38	?
6.	6	7.5	49	8	36	288
7.	8	7.5	67	8.3	37	807.1
8.	2	8	17.5	8.7	ca 24	208.8

Vrednost raspredelnice je v toliko relativna, da niso prištete razdalje medprostorov za pike (kar bi prišlo do izraza predvsem v v. 2 in 3), kakor tudi ni upoštevano dejstvo, da zavzema črka *i* širinsko daleč manjši prostor, kot je predviden pri povprečju za eno črko (v. 6, 7). V. 4 je s 331.85 cm vsekakor preširok, ker je bila izračunana številka odvisna od slučaja, da sta ohranjeni samo dve črki in obe izjemno široki (*c, m*), ki seveda nista pravo merilo za povprečje. Če vzamemo za povprečno širino črke 7 cm, je četrta vrstica široka 273 cm, kar bolj odgovarja celotnemu povprečju. Podobno velja za v. 7.

⁵) V CIL III je za miljnike 10615, 10632 in 10653 v komentarju navedena napačna časovna opredelitev: a. 167, ki se v literaturi večkrat ponavlja, n. pr. W. Zwickler, *Studien zur Markussäule I*; Allard Person Stichting; Archaeologisch-Historische Byddragen, Bd. 8, Amsterdam 1941 p. 75 in 99 s.; J. Klemenc, o. c. p. 128. Trib. pot. XV je opravljal Marcus Aurelius od 10. dec. 160 do 9. dec. 161.

Sirmium, Emona—Taurunum, ora Pontus Euxini. Vse kaže, da je v tem vidna slutnja poznejših dogodkov in da so dela prejkone celo predpriprava nanje⁶). Če pritegnemo SHA *Vita Marci* XII 13 (*dum Parthicum bellum geritur, natum est Marcomanicum, quod diu eorum, qui aderant, arte suspensum est*; cf. k temu W. Zwikker o. c. p. 62 in 100), bi notica jasno osvetlila cestna dela kot predpripravo na pričakovane ofenzivne borbe, ko bo brezhibno transportiranje čet in trenja življenjsko važno. Odtlej pa sta se vklub vretju na orobjih imperija v Panonski nižini morala posvetiti predvsem dolgotrajnim vojnām, ki so izbruhnile na vzhodu. Iz časa med leti 161—166, ki pri novem napisu tudi sicer ne pridejo v poštev, kot je razvidno iz prejšnjega, pa o njunem javnem delovanju na Balkanu sploh ni pravega sledu.

Iz orienta se je Lucius Verus vrnil leta 166 in se skupno z Markom Avrelijem udeležil najprej sprejemnih svečanosti v Rimu. Skoraj istočasno pa je izbruhnila z vzhoda prinesena kužna epidemija, ki je s svojimi sunki delovala daleč bolj porazno kot kmalu nato prvi udarci na fronti. Kajti zaradi tedanjih plemenskih premikov v severni in srednji Germaniji, ki so širili pritisk proti jugu in proti rimski meji na Donavl, ter zaradi edinstvene priložnosti, ko so postajale rimske posadke na Balkanu zdesetinjene od kužne epidemije, so vzdolž Donave živeča plemena najprej bolj zaradi plena vdiralā v imperij, pozneje pa s čedalje večjimi načrti. Že dolgo poprej so sicer rahljala klientelno razmerje do rimske države, kar jih je delno tudi povezovalo, ker jim je dajalo skupen interes. Do popolnega preloma pa bi prejkone tedaj ne bilo prišlo, če ne bi omenjena epidemija tako strahovito zdecimirala nasprotnikove vojske.

V Rimu sta cesarja leta 167 še vodila osrednje spravne in urotilne svečanosti, posvečene izgleda predvsem boštvu *Apollo Comeus* iz Selevkije, odkoder se je epidemija domnevno razširila (W. Zwikker o. c. p. 64). Ker pa se je Marcus Aurelius zaradi nezanesljivega političnega položaja dolgo pred tem odločil, da z ostro ofenzivo uredi stanje in zagotovi trajen mir na orobjih, je že medtem zbiral večjo, delno celo na novo rekrutirano vojsko pri Akvileji. V začetku leta 168 se je skupno z L. Verom — vkljub odporu tega, ki prejkone ni hotel priti v neposreden stik z najbolj okuženim področjem — tudi sam podal tja. Zaradi velikih priprav, organizacije in ker je po njunem osebnem prihodu germanska prodorna sila bodisi resnično bodisi navidezno in le začasno popustila, sta najprej ostala v Akvileji in verjetno šele sredi leta prekoračila Alpe (SHA *Vita Marci* XIV 1—8; W.

⁶ W. Zwikker l. c. sklepa na splošno — žal stavlja miljnike v nepravo leto 167; cf. zgoraj op. 5 —, da gre prejkone za sistematično pripravo na ofenzivo. Po zgornjem bo potrebno to sistematično pripravo torej za celih 5 let antidatirati.

Zwikker, o. c. p. 66 in 102). Na zimo 168/169 sta se vrnila prezimovat v Akvilejo.

V toku vseh teh dogotkov sta vsaj enkrat, če ne dvakrat skupno potovala skozi *Atrans*, kjer sta bila morda že tudi v letih 161/162. Ni težko razumeti, da so na dokaj važni postojanki kako poslopje tedaj naglo obnovili ali na novo zgradili, če so predvidene operacije kazale, da bo nujno potrebno⁷.

Kot najverjetnejša datacija gradbenega napisa s Trojan, na katerem se prokonzulat obeh vladarjev ne omenja — torej sta bila od časa, ko je bila stavba dograjena, v Italiji — prihaja na podlagi splošno zgodovinskih razmotrivanj za dograditev stavbe v poštev druga polovica leta 168. V tem smislu sledi tudi rekonstruiran tekst.

[*Imp(erator) v Caes(ar) v M(arcus) v Aurelius v Antonin(us) v Aug(ustus)*] [*Armeniac(us) v Medicus v Parthicus v*] *pontif(ex)* | [*maximus v tribunic(iae) v potest(atis) v XXII v imp(erator) v V v c[o(n)s(ul)*] [*v*] *III* [*v*] *p(ater)* [*v p(atriae) v e*]t | [*Imp(erator) Caes(ar) v L(ucius) v Aurelius v Verus v Aug(ustus) v Armenia]c(us) v M[edicus]*] | 5 [*Parth(icus) v max(imus) v tribunic(iae) v potest(atis) v VIII v imp(erator) v V v co(n)s(ul) v III v p(ater) v p(atriae)*] | [*divi v Antonini v filii v divi v Hadriani v*] *nepotes* | [*divi v Traiani v Parth(ici) v pronep(otes) v divi v Ner]vae v abnep(otes)*] | [*..... ru*]nt

K okrajšavi *Armeniac(us)* cf. CIL VI 991 = Dessau ILS 369 (rokopisno sporočen tekst z Verovega nagrobnika v Hadrijanovem mavzoleju); CIL III 1450 = ILS 370 Sarmizegetusa, Dac. iz leta 172 (počastilen napis za Marka Avrelija); CIL VI 1549 = ILS 1100 Roma. K. *Parthicus*, v. 2, cf. Liebenam, o. c. 108 z lit.

Ni z vso gotovostjo mogoče reči, kaj je bilo tedaj postavljeno na noriško-panonski obmejni in ključni postojanki Atrans, ki je morala imeti (nota bene!) v toku rimsko-germanskih borb večjo vlogo kot se splošno misli⁸. Kamen je bil najden na mestu, kjer je bilo v antiki križišče cest iz smeri Ljubljana (Emona), Celje (Celeia), Zagorje (flumen Savi). V neposrednem okolju najdišča so pri raznih prekopavanjih našli že ogromno starin, zidovja v zemlji, novcev in keramike (cf. A. Müllner, *Emona*, Laibach 1879. 81—85). V najbližjem okolju tega najdišča so se našle hipokavstne naprave z oboki (S. Rutar, *Letopis Matice Slovenske za leto 1890*, Ljubljana 1890, 122; R. Ložar, *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* XVIII Ljubljana 1937, 54 s.; *Slovenec*, Ljubljana, 8. X. 1939: „Zgodovinske Trojane“; Kralj, *Skrivnosti Atransa*, *Jutro*, Ljubljana, 17. III. 1940), kar kaže na

⁷) Ostale rekonstrukcijske možnosti glej v zadnjem odstavku.

⁸) Saj so s postojanke znani tudi fragmenti M. Avrelovega bronastega kipa s konji, v prirodni velikosti; R. Ložar, *Serta Hoffilleriana*, VHAD XVIII—XXI Zagreb 1937—40, 353 s.; Narodni muzej, Ljubljana, inv. št. 1811 a, b; 1812 a-d.

večje poslopje, zavarovano proti zimskemu mrazu. Tam so našli tudi večje količine zogljenalega žitnega zrnja bodisi prosto raztresenega bodisi v posodah (A. Müllner, l. c.; S. Rutar, l. c.; *Slovenec*, l. c.; Trojanec, Od Atransa do Trojan, *Jutro*, Ljubljana, 22. I. 1940; domačini ustno). Seveda ni mogoče dokazati, da spadajo naštetí elementi vsi v isto obdobje. To morajo ugotoviti znanstvena izkopavanja. Vendar bi marsikaj, predvsem križišče cest, kazalo na gradnjo ali obnovo poslopja, ki je imelo državni značaj, recimo skladišče (kar na poštni postaji ne bi bilo presenetljivo in v vojnih časih važno, ne glede na to, da je bil Atrans tudi statio publ. port. Illyrici, cf. S. J. De Laet, *Portorium*; Rijksuniv. te Gent, Brugge 1949 p. 403 s.) ali kaka druga stavba v neposredni zvezi s pošto službo (kar bi še posebej nakazovali miljniki obeh cesarjev, najdeni na Balkanu; dalje časi sami, ki so zahtevali brezhibno delovanje pošte in naglo transportiranje; in končno križišče, na katerem se točka nahaja). Morda pa gre celo za poslopje v zvezi z mejno postojanko Atrans (meja med Norikom in Panonijo Superior, cf. CIL III p. 315; oziroma morda že tedaj med Norikom in Italijo, cf. *It. Ant.* 129; B. Saria, *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* XX Ljubljana 1939, 140). Vse to pa morda v zvezi oziroma kombinirano z notico SHA *Vita Marci* XIV 6 (*denique transcensis Alpibus longius processerunt composueruntque omnia, quae ad munimen Italiae atque Illyrici pertinebant*) — torej prejkone že nekako utrjeno.

Na drugi strani pa treba tudi upoštevati možnost zidave templja, kar bi v zvezi z razsajanjem kužne epidemije ter urotilnih in verskih svečanosti v Rimu in prejkone po celem prizadetem imperiju ne bilo presenetljivo; cf. W. Zwickler, o. c. p. 63 s. s citati. K temu pride kot zanimiv, žal nedokumentiran element, pripovedovanje domačinov, da je W. Schmid, ki je leta 1941 (cf. W. Schmid, Atrans, eine röm. Grenzstation, *Marburger Zeitung* Nr. 297/298, 22/23 Novemb. 1941 p. 5) in baje tudi l. 1942 izkopaval vprav na parceli (osrednji in vzhodni del), kjer je bil najden napis, našel baje „cerkev“ oziroma „tempelj“. Ljudje vedo pokazati tudi mesto „oltarja“. Če bi res šlo za tempelj — iz W. Schmidovega poročila o prvi kampanji raziskovanj na Trojanah (l. 1941) to ni razvidno. druge kampanje pa ni objavil —, bi bil le-ta orientiran proti vzhodu in bi bil iz njegovega portika čudovit pogled na gričevje vzdolž Save, v Zgornji Panoniji in v južnem Noriku. (V kolikor pa bi — brez poznavanja situacijskih načrtov o omenjenih izkopavanjih — smeli ta gradbeni napis vezati na kako tedaj odkopano stavbo, bi odločitev lahko nihala samo med dvema poslopjema. Stali sta nedaleč vsaksebi, obe v območju najdišča tega napisa, prvo je W. Schmid (l. c.) opredelil za stražarnico oddelka II. italске legije, drugo pa za impozantno carinsko poslopje s krepkejšim zidovjem (db. do 1.45 m) kot je pri antičnih stavbah običajno.

Možnostna rekonstrukcija v. 8 bi v enem ali v drugem smislu lahko bila naslednja: [*mansionem exustam muniveru*]nt oziroma [*aedem Apollini* (ali: *Iovi Culm*) *extruxeru*]nt. Vendar je dokončen odgovor na to treba prepustiti težko pričakovanim arheološkim izkopavanjem na Trojanah.

Ljubljana.

J. Šašel.

ZUSAMMENFASSUNG

J. Šašel: ADD. AD CIL III 11675 ATRANS, NOR.

Im Vorhergehenden wurde die Korrekturlesung der nicht in situ gefundenen Inschrift CIL III 11675 publiziert, der Text datiert und rekonstruiert. Weiters wurde erwiesen, daß das Fragment mit einem neuen, vor kurzem in situ gefundenen Inschriftteil zusammenpaßt (s. Abb.).

I. CIL III 11675. Rechte obere Ecke einer monumentalen Inschriftplatte aus weißem Marmor; H=53, B=68, D=ca 30, Bh=8–6. 5 cm. Die Randbreite sichtbar; Profilierung abgemeißelt; quadratische Buchstaben; v. 1: Reste von ersten *u* nur teilweise sichtbar; v. 3 und 4 zu Teil abgenutzt. — Gefunden 1874 als Baustein im Hause V Zideh pri Trojanah № 4, Bez. Trbovlje, woselbst noch heute in der Mauer. Text und Lit. — Angaben s. oben.

Der Buchstabenform nach würde die Inschrift etwa der 2. Hälfte des II. Jh. zuzuweisen sein. Der Nom. im v. 1 möchte wohl für eine Bauinschrift sprechen. V. 2–3: das fehlende — natürlich ohne Jahresdaten — leicht zu ergänzen. V. 4: Buchstabenreste der Ehrentitulatur, z. B.: *Parthi*] c v *M[ax. V. 3: —]*t: es kommen folgende Herrscherpaare in Betracht: Caracalla-Geta (in diesem Falle jedoch v. 4 unlösbar; auch historisch unwahrscheinliche Konjektur); Septimius Severus — Caracalla (kommt kaum in Betracht, da im v. 3 das Uebliche *procos* fehlt; v. 1: gewöhnliche Namensfolge: *Pertinax Aug.*); Marcus Aurelius — Commodus (v. 4 würde schwer zu entziffern sein; im v. 2 bliebe zuviel Platz übrig, da M. Aurelius nach L. Verus Tod die gemeinschaftlich getragenen Siegerbeinamen offiziell nicht mehr annahm); Marcus Aurelius — Lucius Verus (diese Konjektur löst tatsächlich alle Rekonstruktionsschwierigkeiten auf; sie ist auch historisch am wahrscheinlichsten; danach wären für eine Datierung nur die Jahre 167–169 in Betracht zu ziehen).

II. Das Neugefundene Fragment. Rechte untere Ecke einer monumentalen Bauinschriftplatte aus weißem Marmor; H=62, B=94, D=28.5, Bh=7.5–8 cm. Das Inschriftfeld ist mit profiliertem Rand umgeben; Worte mit Punkten getrennt. — Gefunden 1949 zu Trojanen im Westteil der Parzelle Nr. 4 (Brvar, vulgo Stojc) gelegentlich einer Grabung in 2.2 m Tiefe. Heute im Lapidarium Celje. Text s. oben. Publiziert von J. Klemenec, *Arheološki vestnik* II Ljubljana 1951, 126 s. (Textrekonstruktion ohne Verstellungen; ich ergänze etwas abweichend.)

Nachträgliche Messungen und Analysen erbrachten den Beweis der Zusammengehörigkeit beider Teile, womit erstens CIL III 11675 lokalisiert und zweitens für Atrans ein nicht unbedeutendes Denkmal gewonnen wird. Die ursprüngliche Breite der ganzen Inschrift wurde auf ca 3 m, die Höhe auf 1.2 m errechnet (s. Anm. 4).

III. Im Rahmen der Ereignisse zwischen 166–169 reisten beide Kaiser wenigstens einmal, wenn nicht zweimal über Atrans nach Pannonia bzw. zurück nach Aquileia (SHA *Vita Marci* XIV 1–8; W. Zwickler, *Studien*

zur *Markussäule* I, Amsterdam 1941 p. 66 u. 102) und bei einer solchen Durchreise ist wahrscheinlich auch der auf der Inschrift genannte Bau beschlossen worden. Als aber derselbe fertiggestellt wurde, befanden sich die beiden Herrscher — wie aus dem Fehlen der *procos*—Erwähnung in der Inschrift zu schließen ist — schon in Italien.

Textrekonstruktion s. oben; zur Abkürzung *Armeniac(us)* cf. Dessau ILS 369; 370; 1100. Zu *Parthicus*, v. 2, cf. Liebenam, *Fasti* p. 108 mit Lit. — Angaben.

Ohne archäologische Grabungen wird die genaue Baubestimmung nicht zu erschließen sein. Die Fundstelle ist ein ziemlich wichtiger Kreuzungspunkt zwischen Celeia, Emona und flumen Savi. Atrans scheint gerade in dieser Epoche eine größere Bedeutung erlangt zu haben, was auch daselbst gefundene Fragmente eines lebensgrossen Standbildes mit Pferden aus Bronze bezeugen, die auf eine Triumphstatue des Kaisers Marcus Aurelius gedeutet wurden (cf. R. Ložar, *Serta Hoffilleriana*, VHAD XVIII—XXI Zagreb 1937—40, 353 s.). Nach den bisherigen, mehr gelegentlich als systematisch erworbenen Funden kommt im Orte vielleicht eine horrea in Betracht (Atrans: Zoll- und Poststation) oder ein Postbau im engeren Sinne; cf. die im slow. Text angegebenen Meilensteine beider Kaiser, die natürlich nicht nur einige Straßenausbesserungen, sondern auch Arbeiten am *cursus publicus* usw. bezeugen. Im Zusammenhange mit der Stelle *SHA Vita Marci* XII 13 dürften die Arbeiten aus dem Jahre 161 sogar eine planvolle Vorbereitung für die in Rechnung gezogenen Offensiv—Operationen gegen die germanischen Völker bezeugen, wo eine stockungslose Transportmöglichkeit lebenswichtig werden konnte. (Anm. 5 des slow. Textes: Im C L III ist für die Meilensteine Nr. 10615, 10632, 10688, 10653 eine falsche Zeitbestimmung Angegeben, die von Zwikker, o. c. p. 75 u. 99 s. leider übernommen wurde.) Schließlich käme in Atrans auch ein Bau, der mit dem Grenzverlauf Noricum — Pannonia Sup. im Zusammenhange stünde (CIL III p. 315; *It. Ant.* 129) in Betracht; vielleicht schon kombiniert mit der Stelle *SHA Vita Marci* XIV 6. Daß aber endlich sogar ein Tempelbau nicht auszuschließen ist, könnte man dem Erzählen der Bauern nach annehmen, die von einigen scheinbar so zu deutenden Elementen von den Ausgrabungen W. Schmidts im Jahre 1941 (cf. die Notiz in der *Marburger Zeitung* Nr. 297/298, 22/23 Novemb. 1941 p. 5) oder 1942 berichten.

Für den v. 8 wird danach vorläufig vorgeschlagen: [*mansionem exustam muniverunt* bzw. [*aedem Apollini* (oder *Iovi Culm*) *exstruxerunt*].

Сарадницима III^{гег} годишња „Живе Антике“.

Искрено и дубоко жалим што свакоме од вас не могу лично и усмено захвалити на честитки поводом шездесетогодишњице мога научнога рада. Такав рад не зависи од дужине живота. Он је резултат личног осећаја дужности сваког од нас према нашој отаџбини. То је одлика свих бораца који побеђују или гину на бојном пољу за њену част и углед у свету.

Ако сам у свом раду имао ма и најмањег успеха, то ће бити једина и највећа моја награда.

Још једном, драги пријатељи: „Хвала вам!“

22 марта 1954 год.
у Београду.

Д-р Милоје М. Васић.